

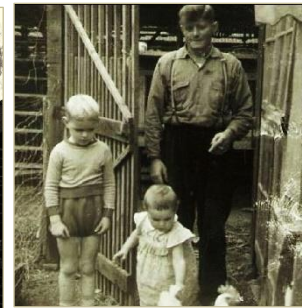
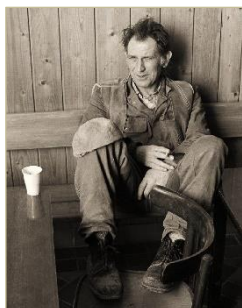
Een wonderschoon gebouwtje

Deel 2

Gerrit van Middelkoop

De crisisjaren

Ook bij de steenfabriek in de Havikerwaard breken de crisisjaren aan. Jurgens moet personeel ontslaan. Er ontstaat onrust onder het personeel. Er moet werk gezocht worden bij bv. de boeren in de omgeving. Het was toch al geen vetpot als arbeider in de steenfabrieken. In de sociale rangorde staat deze werkman stijf onderaan. In de 19de en begin 20ste eeuw waren steenfabrieksarbeiders het laagste van het laagste; “God schiep de mens, en zij waren het laatste dat door de duivel uitgescheten werd”. De steenbakindustrie is de laatste sector waar het lukt om een vakbond op te richten. Het is Hendrik Braam (1879-1956) uit Gendt die zijn leven in dienst stelt van de lottverbetering van de arbeiders op de steenovens. Hij slaagt erin om de ‘R.K. Steenfabrieksarbeidersbond St. Stephanus’ in 1919 op te richten, ondanks de zelfverzekerde opmerkingen van een van de steenfabrikanten ‘Dit bondje drukken wij wel even dood’. Maar ook de bond staat in de crisisjaren machteloos tegenover de machtige en goed georganiseerde steenfabriekseigenaren die onderling vaak hechte familieverbanden hebben. Ontslagen komen hard aan: in

1923 150 man en in 1925 weer 50. Ondertussen staan werklozen uit de omringende dorpen, die in het verleden vaak werden opgeroepen in het hoogseizoen, aan de deur om werk te bedelen. Onderkruipers die onder de prijs willen werken worden door de bewoners van De Weert opgewacht. Soms loopt het uit de hand en mondt het uit in grote vechtpartijen.

Om het hoofd boven water te houden werken de mensen uit De Weert dag in dag uit op hun volkstuintjes die tussen de steenhutten zijn aangelegd, houden kippen, fokken of stropen ze konijnen, vangen paling en beginnen in hun schuurtjes illegale winkeltjes met gesmokkelde rookwaar, snoep en vooral drank. Al gauw worden de schuurtjes achter de drankwinkeltjes een dankbare plek om in de pauzes even “bij te tanken”. Mede door het alcoholgebruik wordt de situatie op de werkvloer met al die machines ronduit gevaarlijk. Berichten over ongelukken, vaak fatale, halen regelmatig de krant. Wie het initiatief heeft genomen is onduidelijk maar op een zeker moment doet de politie een inval en sluit alle illegale winkeltjes

Noodlottig ongeval.

— De 25-jarige van Mierlo uit Didam, werkzaam op de steenfabriek van de fa. N.V. Jurgens bij Bingerden, die van zijn werk huiswaarts wilde keeren en daartoe met het grondspoor tot aan de fabriek wilde meerijden, kwam, doordat zijn schoeisel glad was van de van de klei, bij het opstijgen te vallen en geraakte onder de machine, met het noodlottig gevolg, dat de dood onmiddellijk intrad.

— Aan de steenfabriek van de firma Jurgens te Bingerden, zijn tengevolge van het ongeunstige weer ongeveer 125 steenarbeiders ontslagen.

— Bij de steenfabriek van de firma Jungeris H. v. d. Loo te Bingerden, hebben een 50-tal arbeiders wegens slapte in 't bedrijf gedaan gekregen. Eenige vaste timmerlieden en metselaars werden voor de keuze gesteld van ontslag of 20 cent per uur minder. Geen plezierige thuiskomst.

en drankschuurtjes. Het gevolg is wel dat de onrust onder de arbeiders en het wantrouwen naar de directeur groeit.

Het klompenoproer

Er broeit iets, dat voelt iedereen. Dan gebeurt er iets merkwaardigs. Iets wat later bekend zou worden als het klompenoproer. Als directeur Jurgens zijn inspectieronde doet valt iedereen stil, men neemt nog wel de pet af maar dan beginnen de werklui zachtjes, als hij voorbij is, met de klompen te stampen en ze stoppen als hij zich omdraait. Dit herhaalt zich bijna dagelijks en wordt steeds heftiger, de petten gaan ook niet meer af. Op een gegeven moment heeft de directeur er schoon genoeg van, voelt zich bedreigd en roept de voorman naar zijn kantoor. “Wat dit te betekenen heeft” en dat het onmiddellijk moet stoppen. Deze voorman, de heer Broekman, een nieuwkomer uit Limburg is niet bang en weet het vertrouwen te winnen van zijn baas. “We willen een plek om samen dingen te doen. We zitten geïsoleerd, hier is niks, wat we hadden is ons afgepakt”. Dan kiest Jurgens eieren voor zijn geld. Het klompenoproer mondt uit in het bouwen van een, wat we nu zouden noemen, een buurthuis. Bij de Weertsen heet het “Het Gebouwtje”. Onder leiding van Broekman worden er dansavonden georganiseerd, danslessen gegeven door Anton Blom uit de Vingerhoed in De Steeg, wordt er gemacrameed, bloemen geschikt, een heuse toneelclub

Jaarlijkse viswedstrijd

E.M.M. (Eendracht Maakt Macht) opgericht, verjaardagen, huwelijken, Sinterklaas en carnaval gevierd. Er ontstaan tradities: vooral de afsluiting van de jaarlijkse tweedaagse viswedstrijden wordt legendarisch. Het gebouwtje wordt gewijd aan de heilige St. Gerardus. Er komt een houten beeld van deze heilige die bekend staat om zijn aandacht voor nederig werk en geduld waarmee hij pijnigen en beledigingen onderging.

Jaarlijkse processie

De invloed van het Roomse Gezag is een rode draad in de hele baksteenindustrie.

Jaarlijkse processie

Na de processie

Bruidsmisjes bij de processie

Een wonderlijk verschijnsel dat samenhangt met die katholieke gezindheid in de woongemeenschap De Weert was de jaarlijkse processie. In Nederland zijn processies op de openbare weg aan strikte voorwaarden gebonden. De gemeente Rheden geeft er geen toestemming voor. Maar het uitgebreide terrein van de steenfabriek is particulier gebied. En zo slaan de kerk en de steenfabriek de handen in elkaar en organiseren één keer per jaar een grootse processie. De kapelaan komt al een dag eerder. Voor hem staat er het hele jaar een caravan klaar. Op het hele terrein is geen propje papier meer te vinden. De meisjes gaan vooraf naar het klooster en worden door de nonnen in witte jurkjes gehesen. Daar worden ook wat beelden van Maria meegenomen.

De processiegangers komen uit het hele land met de fiets, de brommer en met de bus, ook zieken en gehandicapten. Ze verzamelen zich op het voorterrein van de villa van de directeur en dan gaan ze, voorafgegaan door een fanfarekorps en misdienaars met fakkels, kruisen en vaandels, langs de weilanden en het Peppellaantje naar de Bult waar de woningen van de bazen staan, langs de oever van de IJssel waar gepreekt wordt en via het veerhuis weer terug. Hier en daar staan langs de route rustaltaars opgesteld, daar moet je op de knieën, verder zijn er overal langs de route witgele vlaggen geplaatst. Na afloop gaan de hoogwaardigheidsbekleders op de foto en daarna aan tafel

waar mevrouw Jurgens een vorstelijke maaltijd laat opdienen. Het gewone volk sluit het gebeuren af met een uitbundig feest. Want feesten, dat konden ze in De Weert!

En vooral dat kom je tegen als nu vroegere bewoners van De Weert hun herinneringen delen. 'Wat een prachtige tijd' hoor je ze verzuchten. Vrijheid, de natuur, vriendschap, avontuur,

Dierenliefde

gemeenschapszin. Het zijn de mensen die hun jeugd doorbrachten in de jungle van de drooghutten, de weilanden, de zwemplassen en vooral veel ruimte. Dat ze 's morgens in het donker kilometers op de klompjes door weer en wind naar de kerk en daarna naar school moesten lopen en laat in de middag weer terug dat deerde ze kennelijk niet. Ze hadden elkaar, ze hadden honden, katten, konijnen en er was nauwelijks toezicht.

Herinneringen: 'veel plezier met elkaar', wat een tijd!

Einde steenfabriek

Het werd pas minder leuk toen de vooruitzichten van de fabriek somber werden. Weinig vraag naar stenen en grote concurrentie. De voorraden stapelen zich op. Eind jaren zeventig zie je het faillissement aankomen. Een deel van de arbeiders van de steenfabriek trekt weg naar waar wel werk is. Er komt import in de leegkomende huisjes, rare snoeshanen. In 1982 koopt Jan van de Kamp, die al actief was in De Havikerwaard met zijn “Zand Exploitatie Maatschappij de ZEM” de failliete fabriek met omliggend terrein van zo'n 250 hectare. De voorwaarde van een sociaal plan is, dat de fabriek nog minimaal 5 jaar blijft draaien. Hij ziet nog mogelijkheden voor een doorstart en investeert naar eigen zeggen zo'n paar miljoen gulden in modernisering. Van de paar honderd arbeiders blijven er nog ruim dertig aan het werk. Maar de lol is er van af. De laatste oorspronkelijke bewoners van het Fort vertrekken met pijn in hun hart maar ook opgelucht. De uitgewoonde leegkomende huisjes worden gekraakt. Eigenaar Jan van de Kamp ziet dat als probleem en lost het op: de bulldozer erover. En zo verdwijnen de laatste restanten van de kleine maar hechte woongemeenschap De Weert in de Havikerwaard.

In 1989 neemt ene Dumoulin uit België de steenfabriek over met de afspraak dat van de Kamp deze terug kan kopen als er wordt gestopt met de stenenproductie. En zo wordt de fabriek onderdeel van Coramic, een Belgische gigant in grofceramiek. Echter, binnen drie jaar laat Coramic de fabriek een stille dood sterven en kan van de Kamp hier een nieuwe droom verwezenlijken; renpaarden fokken. Zijn zoon neemt de verdere ontzanding van het omliggende terrein ter hand, nu onder de naam Delta/K3, in een groot verband met het ruimte geven aan de rivier bij hoog water. Het plan hiervoor onder de naam Havikerpoort is een samenwerkingsverband tussen Rijkswaterstaat, Middachten en Delta/K3. Natuurmonumenten en de gemeente Rheden spelen hierin een bijrol.

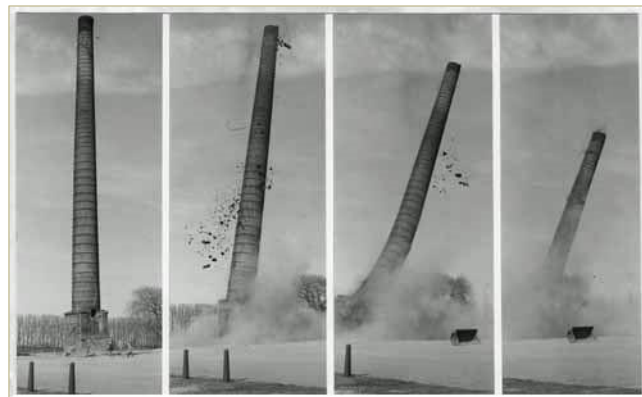
Natuurmuseum Havikerwaard

De provincie ziet nog heil in het fabrieksgebouw met zijn ringovens; Rijksmonument en een museum erin. Jan van

Sloop fabriek.

de Kamp bromt dat ie het een romantisch idee vindt, maar niet realistisch en zet de bulldozer er tegen aan. Dan staat er nog één schoorsteen fier overeind. De gemeente Rheden gaat in overleg of die schoorsteen dan niet als gemeentelijk monument behouden zou moeten worden als herinnering aan ruim honderd jaar lief en leed rondom de steenbakkersindustrie in onze gemeente. Jan van de Kamp vraagt of de gemeente dan wel even twee ton kan vrijmaken om de pijp te restaureren en verder 5000 euro per jaar voor het onderhoud.

1995 opblazen van de laatste schoorsteen van Bingerden

De gemeente aarzelt en Jan van de Kamp bromt weer dat hij het een romantisch idee vindt maar niet realistisch. Op 15 april 1995 wordt er 121 kilo springstof in aangebracht en om tien over vier, na een alarmsignaal, gaat de laatste schoorsteen onder grote belangstelling met een donderende klap tegen de grond. Het publiek druipt af met de gedachte dat nu dus echt de laatste tastbare herinnering is uitgewist.

Red de remise

Maar dan, precies 25 jaar later, wordt in een openbare vergadering in kamer 113 van het gemeentehuis in De Steeg door de Commissie Cultuurhistorie van Rheden Rozenmaal een dringend advies uitgebracht aan B&W om de locomotievenloods van de voormalige steenfabriek Bingerden in de Havikerwaard op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen.

Uit het rapport:

De voormalige locomotiefloods vormt de enige herinnering aan de meest succesvolle Rhedense steenfabriek Bingerden, die in zijn hoogtijdagen tot ver over de landsgrenzen bekendheid genoot en waarvan de bijzondere sierstenen tot op de huidige dag in de gevels van menige stad te bewonderen zijn. Deloods is bovendien één van de laatste restanten van de Rhedense steenbak-industrie die gedurende ruim een eeuw een belangrijk stempel

heeft gedrukt op sociaal-economische én ruimtelijke ontwikkelingen binnen de gemeente. Dat maakt deloods cultuurhistorisch waardevol.

Stedenbouwkundig is het gebouw van belang vanwege de restanten van het smalspoor in de Havikerwaard.

Deloods lijkt sinds de bouw in 1956 ongewijzigd te zijn overgeleverd. De vormgeving van het gebouw onderscheidt zich voor een voor die tijd vernieuwende constructiewijze gecombineerd met een traditioneel materiaalgebruik. Architectonisch is het gebouw van belang vanwege deze constructiewijze, vanwege de geslaagde functionalistische vormgeving, en als gaaf voorbeeld van een locomotiefloods uit deze periode. Volgens de Gelderse Smalspoor Stichting gaat het om een uniek exemplaar voor Gelderland, mogelijk voor Nederland.

Hoewel deloods dringend toe is aan onderhoud, is een restauratie technisch goed realiseerbaar. Deloods voldoet daarmee aan de eerste twee basis criteria voor plaatsing als gemeentelijk monument en aan de criteria 3d, 4a, 4b, 4c, 4f en 5c.

Eigenaar J. van de Kamp is niet overtuigd, vindt het een nogal een romantisch idee. Dat betekent dat de race nog niet gelopen is en er nog het nodige overleg tussen de gemeente Rheden en de eigenaar nodig is om dat wonder-schone gebouwtje te redden. We wachten af.

De bovenstaande geschiedenis heeft de schrijver gebaseerd op waar gebeurde feiten. Om het verhaal wat meer leven in te blazen heeft hij zich echter wel enige dichtelijke vrijheden gepermitteerd.

Geraadpleegde bronnen:

www.delpher.nl , www.facebook.com (steenfabriek havikerwaard), www.topotijdreis.nl, https://www.k3.nl/havikerwaardzuid, Biografie van de Baksteenindustrie (Ronald Stenfert), Ambt en Heerlijkheid nr. 76 (G.B. Jansen), Ambt en Heerlijkheid nr. 204 en 205 (Cathrien van de Ree), De Weert (Jos Menting), Van Klei tot Baksteen en Meer (KNB), Hoe God uit de Havikerwaard verdween (Jan van de Broek), Bestemmingsplan Gebiedsontwikkeling Havikerwaard Zuid (gem. Rheden), Folder Havikerpoort (www.middachten.nl) en verder is er geput uit het krantenartikelen- en beeldarchief van Walter de Wit.